

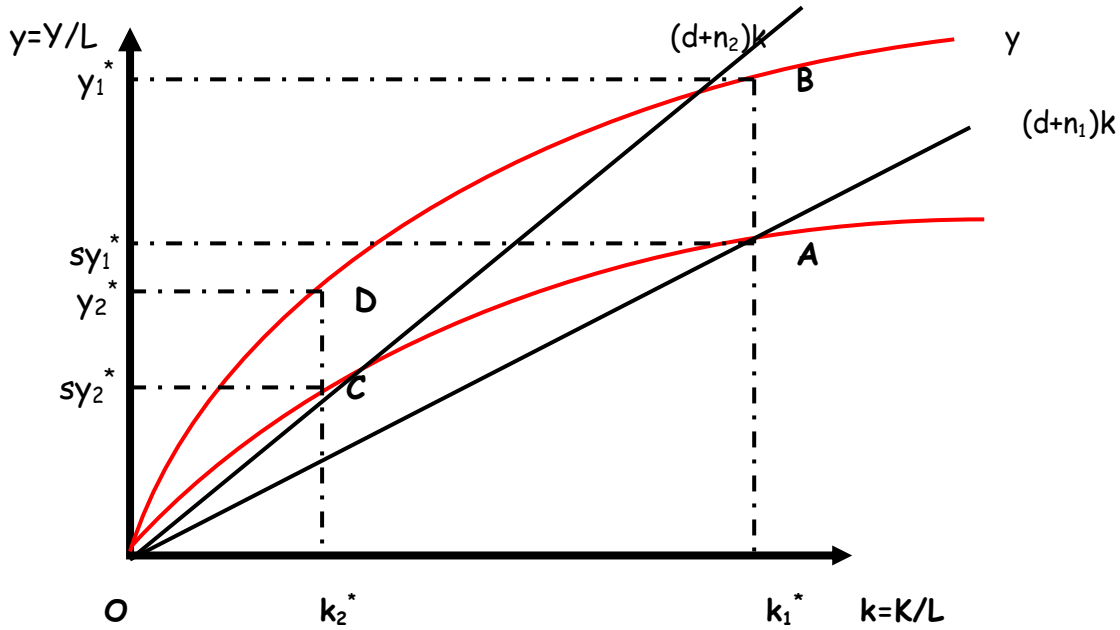
H. Gürak'ın "ekonomik büyüme ve küresel ekonomi" kitabından

Bölüm-16 Nüfus artışı sorunu

GELENEKSEL KURAMA GÖRE...

İktisat ders kitaplarının standart konusu olan geleneksel "denge" kuramına göre, hızlı veya yavaş nüfus artışı hiçbir sorun oluşturmaz. Hatta, hızlı nüfus artışının, daha hızlı ekonomik büyümeye katkısı olduğu bile iddia edilir. Çünkü, nüfus artış hızı ile orantılı olarak üretimin de artacağına inanılır. Geleneksel kurama göre oluşturulan Şekil:16-1'e göre, başlangıçta A "denge" noktasında nüfus artış hızının n_1 , sermaye-emek oranının k_1^* ve çalışan kişi başına çıktının y_1^* olduğunu varsayalım. Nüfus artış hızı n_2 'ye çıktığı zaman yeni denge noktası C olacak, ama sermaye -emek oranı k_2^* 'ye ve çalışan kişi başına çıktı y_2^* 'ye düşecektir.

Şekil: 16-1 Nüfus artış hızında değişimin etkisi

$y = Y/L$: İşçi başına hasıla miktarı

$k = K/L$: İşçi başına sermaye miktarı

Kaynak: K. Yıldırım-D. Karaman, Makroekonomi, 2003; s.466; Şekil 11-12

Geleneksel kurama göre, nüfus artışına rağmen "işsizlik" söz konusu değildir. Çünkü, çok ilginç, hatta çok tuhaf bir kararlar üreticiler, birim sermaye başına daha çok işçi kullanmaya başladılar. Veri teknoloji ile birim sermaye başına istihdamı arttırmak, gerçek firmalarda birim üretim maliyetinin artmasına, kâr oranının düşmesine neden olacaktır. Dolayısıyla gerçek ekonomilerde böyle bir durum hiçbir rasyonel üretici için söz konusu bile olamazken, geleneksel kurama göre hiçbir sorun yoktur. Ayrıca, emeğin niteliği (beşeri sermaye) de bir sorun oluşturmaz. Çünkü yukarıdaki haliyle geleneksel kuram, böyle bir sorun olabileceğinden bihaberdir. Kısacası, "evrensel" kurama göre, (hızlı) nüfus artışı hiçbir sorun oluşturmaz.

GOÜ'DE NÜFUS ARTIŞI SORUNU

GOÜ'deki gerçek olgular incelendiğinde, en önemli ekonomik sorunlar olarak genellikle aşağıdaki sorunlar akla gelir.

1. Teknolojik geri kalmışlık.
2. Nitelikli işgücünün (beşeri sermayenin) kıtlığı.
3. Piyasa mekanizmasının iyi işlemeyişi.
4. Kurumsal yapılanmanın yetersizliği.
5. Yolsuzluklar.
6. Bürokratik engeller.

Bazen yukarıdaki sorunlarla birlikte söz edilen, ama bazen unutulmuş çok önemli bir diğer sorun da "hızlı nüfus artışıdır"¹. Çizelge:16-2'de görüldüğü gibi, nüfusu en hızlı büyüyen ülkeler, aynı zamanda en büyük ekonomik sorunları olan ülkelerdir. Hatta bunların bazılarında ekonomik açıdan çok ciddi bir sorun olan işsizliğin yanı sıra, insani açıdan çok daha ciddi sorunlar olan açlık-yeterli beslenememe gibi sorunlar da vardır.

1950'li ve 1960'lı yıllara oranla 2000'li yıllarda nüfus artış hızı daha düşük olmakla birlikte birçok GOÜ'de ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Şekil:16-1, bize 1960-2000 yılları arasında hangi bölgede, nüfusun ne kadar arttığını ve gelecek 50 yılda (2000-2050 arası) ne kadar artmasının beklendiğini göstermektedir. Doğu Asya-Pasifik ile Güney Asya bölgelerinin küresel nüfus artışına en yüksek katkı yapacağı tahmin edilmektedir.

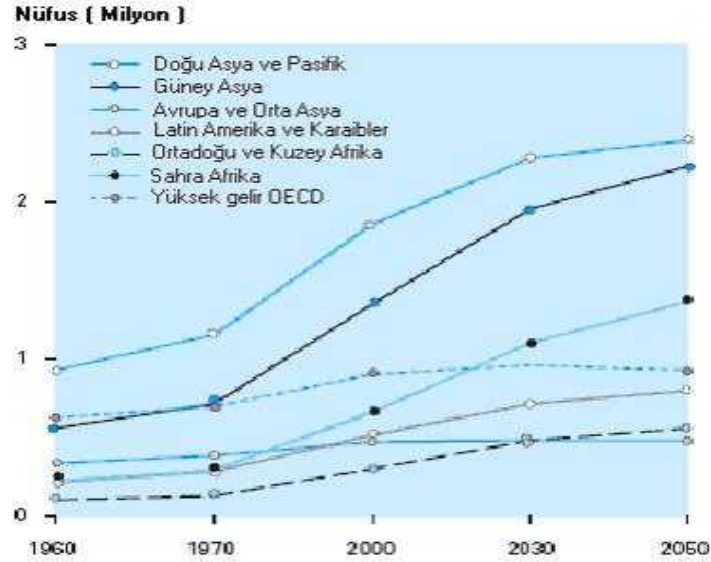
¹ Yılda yüzde 1'den yüksek oranda nüfus artışı, "hızlı artış" olarak kabul edilecektir.

Çizelge: 16-2 Bazı GOÜ'de nüfus artışı, 2004

Ülke	Nüfusun büyüme hızı %
Nijer	3.5
Filistin	3.5
Mali	3.3
Yemen	3.3
Gambiya	2.9
Nijerya	2.9
Sudan	2.8
Guatemala	2.8
Nikaragua	2.8
Afganistan	2.7
Irak	2.7
Paraguay	2.5
Pakistan	2.4
Bangladeş	2.1
Mısır	2.0

Kaynak: Population Reference Bureau, 2004
www.prb.org/pdf04/04WorldDataSheet_Eng.pdf

Şekil: 16-1 Küresel nüfus artışı: gerçekleşen ve beklenen

Kaynak: World Development Report-2003, s. 5; Şekil: 1.2

Hızlı nüfus artışı önemli bir sorundur çünkü beraberinde getirdiği bir çok sosyal ve ekonomik sorunlar vardır. Bu sorunların başlıcaları aşağıda belirtilmiştir.

1. İstihdam sorunu (yeterince iş-sahası bulunmaması).
2. Aile içi bağımlı fertlerin sayısında artış, dolayısıyla hane-halkının kişi başı gelir seviyesinin düşüş.
3. Eğitim yatırımının² göreceli olarak azalması (öğrenci sayısı arttıkça, öğrenci başına yapılan yatırım miktarı azalır).
4. Kırsal alanda aşırı işgücü sonucu hızlı kentleşme ve getirdiği sosyal-ekonomik sorunlar. Örneğin konut sorunu; arz-talep dengesizliği çoğu zaman "gecekondulaşma" ve "çarpık kentleşmeye" neden olur.
5. Sağlık hizmetlerinde nitelik ve nicelik sorunu (hızlı büyüyen nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak sağlık personeli ve altyapı kıtlığı).
6. Kişi başına düşen GSYİH'da azalma.

TÜRKİYE'DE NÜFUS ARTIŞI

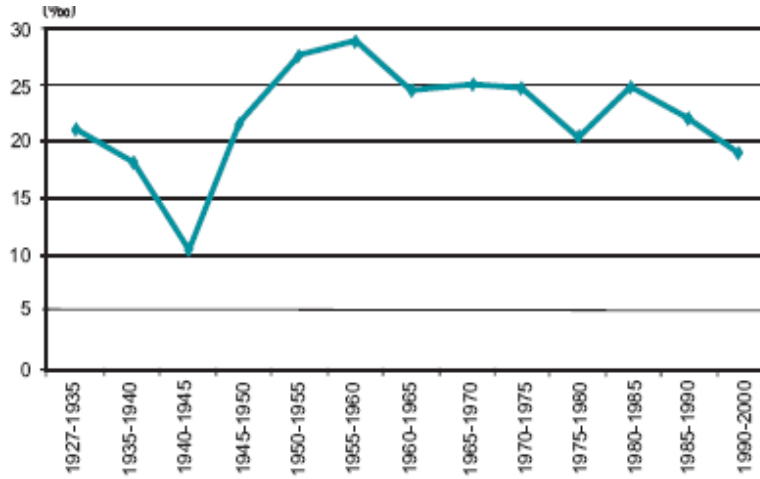
1980'li yıllara kadar Türkiye oldukça yüksek sayılabilecek bir nüfus artış hızına sahipti. Nüfus artış hızı 1950-80 arasında yaklaşık yüzde 2.5 civarındaydı. 1980'li yıllardan itibaren nüfus artış hızında hızlı sayılabilecek düşüş gözlemlendi. 2000'li yıllarda tahmin edilen yıllık nüfus artış hızı yüzde 1.5 civarında ve her geçen yıl bu oran daha da düşme eğiliminde (bak. Şekil:16-2 ve Şekil:16-3).

Nüfus hızındaki artış oranının düşüşü, ülkeyi yönetenlerin bilinçli çabaları sayesinde ortaya çıkan bir durum değil. Gerçi 1960'lı yıllarda bir "Aile Planlama Vakfı" kurulmuştu ama bu Vakfın amacı hiçbir zaman nüfus artışını belli bir oranda tutmak veya aile başına çocuk sayısını, ailelerin "çağdaş" anlamda bakabileceği seviyeye düşürmek olmadı. Ailelerin, sahip oldukları çocuklara çağımızın gerektirdiği eğitimi ve sağlık koşullarını ne kadar sağlayabileceği hiç düşünülmedi.

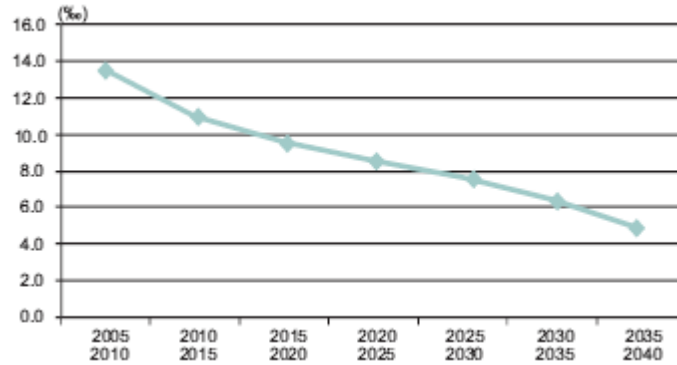
² Genelde "eğitim harcaması" denmesine rağmen burada "eğitim yatırımı" deyimini kullanılacaktır. Çünkü eğitime harcanan para insana ve geleceğe yatırımdır.

Şekil:16-2 Sayım yılları arası nüfus artış hızı (%o)

Kaynak: DİE, İstatistik Yıllığı-2004; s.32

Şekil:16-3 Tahmin edilen nüfus artış hızı, (%o)

Kaynak: DİE, İstatistik Yıllığı-2004; s.74; Çizelge:

Şimdi de ülkeyi yönetenlerin bu konuda bir kaygıları olduğuna dair hiçbir belirti yok³. Ne ülkeyi yönetenlerin ne de ülkenin geleceğini planlamakla görevli Devlet Planlama Teşkilatı gibi kuruluşların elinde, hangi ailelerin, çocuklarına nasıl bir gelecek hazırlama, veya "hazırlayamama" kapasitesine sahip olduklarıyla ilgili bilimsel bir çalışması yok. Hatta birçok siyasetçi-üst düzey bürokrat-aydın kişilere göre, Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki en önemli kozlarından biri sahip olduğu "genç nüfus". 2000 yılı verilerine göre Türkiye nüfusunun yaklaşık üçte

³ Bazı kişilere göre, nüfus artışını sorun olarak görenler, "Müslüman" nüfusun artmasını istemeyen kişiler. Bazılarına göre ise "Kürt kökenli" nüfusun artmasını istemeyenler, nüfus planlamasını savunuyorlar. Bu kişiler nüfusu maalesef sadece "sayısal" bir olgu olarak görüyorlar. Kişilerin nasıl bir eğitim-sağlık hizmeti aldıkları veya yaşam kalitesinin ne olduğu önemli bir sorun değil.

biri 15 yaşın altında (Çizelge:16-3) ve AB'nin bu genç nüfusa ihtiyacı olduğunu düşünen kişilere göre, sadece bu genç nüfus bile Türkiye'nin AB üyeliğine kabulü için iyi bir nedendir.

Çizelge:16-3 Türkiye'nin nüfus yapısı, 2000 , (%)

0-14 yaş	15-64 yaş	65 +
30	64.4	5.6

Kaynak: DPT, 8. Plan, 2001-2005; s.89, Tablo:13

"Genç nüfus" avantajı tezini savunanların unuttuğu bazı çok önemli hususlar var. her şeyden önce:

1. Türkiye'nin, AB'nin genç nüfus ihtiyacını karşılama gibi basit ve onur kırıcı bir görevi (misyonu) yoktur ve olamaz.
2. Böyle bir görevi bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde savunan kişilerin unuttuğu veya gözden kaçırdığı en önemli hususlardan biri, genç nüfusun sahip olduğu nitelik düzeyidir. AB veya herhangi bir ülke, "ithal" edeceği işgücünü sadece yaşa bakarak seçmez. Yaştan daha önemli olan işgücünün nitelik düzeyidir ve nitelikli işgücü Türkiye dahi bütün GOÜ'de kıt olan bir kaynaktır. Ve bu kıt kaynağa, AB'den çok daha fazla Türkiye'nin ve GOÜ'in ihtiyacı vardır.

Nüfus artış hızı düşüyor, ama...

2000'li yıllarda Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı yaklaşık yüzde 1.5 civarına düştü ve daha da düşme eğiliminde, demiştik. Dolayısıyla, gelecekte nüfus artışıyla ilişkili bir çok sorun daha hafifleyecek demektir. Örneğin, artık Türkiye her yıl daha az okul veya derslik yapmak, ders malzemesi almak ve öğretmen bulmak zorunda kalacak, yani öğrenci başına yapılan yatırım miktarı doğal olarak artacaktır, cet. par.

Ancak, nüfus artışındaki bu olumlu gelişmelere rağmen yüzeyde pek göze çarpmayan ama çok ciddi olan bazı sorunlar devam etmektedir. Nüfusu en hızlı artan aileler, en az eğitim ve en az gelire sahip olan ailelerdir. Çizelge:16-4'teki veriler, eğitim seviyesinin artışı ile çocuk sahibi olma arasındaki ilişkiyi çok net gözler önüne sermektedir. Okuma-yazma bilmeyen anneler ortalama 5.6 çocuk sahibi olurken, yüksek eğitilmiş anneler ortalama 1.3 çocuk yapmaktadırlar. Diğer bir deyişle, Türkiye'de en az eğitime ve gelire sahip ailelerde ortalama çocuk

sayısı, en yüksek eğitimli ailelere oranla 4-5 kat daha yüksektir. Böyle bir durumda, az gelirli ve eğitimli ailelerin çocuklarına çağdaş bir eğitim" vermeyi bir yana bırakın, sağlıklı beslenme-büyüme olanakları sunma olasılığı da çok düşüktür. Nitekim, İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük kentlerin caddeleri çok çocuklu-dar gelirli ailelerin su satan, ayakkabı boyayan, dilenen çocuklarıyla doludur. Yasak olmasına rağmen pek çok çocuk, yaşlarına hiç uygun olmayan çalışma koşullarında çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Çizelge:16-4 Türkiye'de eğitim-doğurganlık ilişkisi, 1999

Eğitim düzeyi	Bir anneye düşen çocuk sayısı
Okuma-yazma bilmeyen	5.6
İlkokul mezunu	2.9
Lise mezunu	1.6
Yüksek öğrenimli	1.3

Kaynak: F. Türkmen, 2002 Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye'de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması. DPT, Yayın No: 2655; s.56; Çizelge: 20'den.

1960-2003 dönemi performans

2003 yılı verilerine göre, Türkiye'nin nüfusu 70 milyonu aştı ve DPT'ye göre kişi başına milli gelir 3,366 ABD doları oldu. Ülke ekonomisinin 1960-2003 arası dönemine damgasını vurduğunu söyleyen bazı siyasetçilere ve yandaşlarına göre ortada büyük bir başarı var. Aynı görüşü paylaşmayan ve aralarında benim de olduğum kişilere göre ise, Türkiye ekonomisinin performansı hiç de tatmin edici değildir.

Öncelikle eğitim durumunu değerlendirelim. Ülke ekonomisine damgasını vuran yönetimler bırakın eğitim seviyesini Avrupa seviyesine getirmeyi, daha "okuma-yazma" sorununu bile çözememişlerdir. 2005 yılında bile ciddi oranda okuma-yazma bilmeyen insanlar vardır ve sunulan eğitimin, özellikle de teknik eğitimin, kalitesi çoğu zaman AB düzeyinin gerisindedir.

Sanayileşme açısından 1960 sonrası değerlendirilecek olursak, bazı mesafeler alınmasına rağmen bu alanda da genel performansı yeterli bulmak mümkün değildir. Geçen zaman içinde AB ülkeleri ile Türkiye arasındaki gelir farkı sürekli büyümüştür. Sanayileşmede ne kadar başarılı (başarısız) olduğumuzu görmek için Türkiye'nin 1960 sonrası ekonomik performansını Güney Kore'nin ki ile kıyaslamak

yeterlidir. 1960 yılında Güney Kore'nin kişi başı milli geliri, Türkiye'ninkinden daha azdı. 1980'li yılların başında aradaki fark kapandı ve 2000'li yıllara gelindiğinde ise, arada Güney Kore lehine büyük bir fark oluştu (Çizelge:16-5). Bu karşılaştırma bize, 1960-2003 arası Türkiye ekonomisinin performansı ile ilgili yeterli bilgi vermekte ve Türkiye'yi yönetenlerin "ne kadar" başarı olduklarını çok net bir biçimde ortaya koymaktadır. Ne eğitim ne de sanayileşme konularında Türkiye'nin performansını olumlu görmek mümkün değildir.

Çizelge:16-5 Türkiye ve G.Kore Karşılaştırması, 2003

	TÜRKİYE	G.KORE
GSMH (\$)	238 Milyon	476.6 Milyon
Kişi Başı Gelir (\$)	3.366	9.855
Kişi Başı İthalat (\$)	916	3.685
Kişi Başı İhracat (\$)	649	3.995
Kişi Başı Sağlık Harcaması (\$)	187.2	402
Kişi Başı Eğitim Harcaması (\$)	146.4	1084
İşgücü-İşsizlik Oranı (%)	10.3	3.1
Okuma-Yazma Oranı (%)	86.7	97.2

Kaynak: DPT

ve Dış

Ticaret Müsteşarlığı: Aktaran, Fatih Öztürk

Nüfus artış hızı yüzde 1 olsaydı

Türkiye'yi yönetenlerin ihmal ettiği ve başarısız oldukları alanlardan biri de nüfus artışı ile ilgilidir. Eğitim ve sanayileşme konularındaki başarısızlığa rağmen eğer nüfus artışı makul bir seviyede tutulabilseydi, örneğin yılda sadece yüzde 1 oranında artması sağlanabilseydi, şu an Türkiye'nin ekonomik göstergeleri çok daha farklı olacaktı, ceteris paribus.

Çizelge:16-6, 2003 yılına ait gerçekleşen veriler ile 1960-2003 arası nüfus artışı yüzde 1 olsaydı varsayımıyla, 2003 yılında elde edilecek tahmini bazı ekonomik göstergeleri göstermektedir. Tahmin yapılırken, gelir dağılımı dışında 2003 yılına ait her ekonomik değer "aynı" kaldığını varsayıyoruz. Bir başka deyişle, tek değişken nüfustur.

Çizelge:16-6 Gerçekleşen ve tahmini bazı göstergeler, 2003

		1960-2003 arası nüfus % 1 artsaydı *
Nüfus	70.7 milyon	42.5 milyon
GSMH \$	238 milyon	238 milyon
Kişi başı gelir \$	3,366	5,600
Kişi başı ithalat \$	916	1,523
Kişi başı ihracat \$	649	1,080
Kişi başı sağlık harcaması \$	187	311
Kişi başı eğitim harcaması \$	146	243

Kaynak: DPT; <http://dpt.gov.tr/> , ekonomik ve sosyal göstergeler.

* Fatih Öztürk tarafından hesaplandı.

Bazı kişiler bu varsayımın gerçekleri yansıtamayacağını, nüfus artışının ekonomik büyümeyi etkilediğini ileri sürebilirler. İlk bakışta kuramsal olarak haklı gibi görünen bu tür görüşler çoğu zaman yanıltıcıdır. Eğer salt nüfus artışı büyümeyi tetikleyici bir özelliğe sahip olsaydı, nüfus artış hızı en yüksek olan ülkeler, en hızlı ekonomik büyüme performansı sergilerdi. Oysa gerçekte durum böyle değil. Üstelik nicelik açıdan nüfus artarken genellikle nitelik düzeyinin düşük olması, GOÜ'nün en önemli sorunlarından biridir.

Diğer taraftan, daha önce belirtildiği gibi, Türkiye'de ve GOÜ'de genellikle nüfusu en hızlı artan kesim, en az gelire ve en az eğitime sahip ailelerdir. Eğer orta ve yüksek gelir sahibi ve en az lise veya dengi okul mezunu olan ailelerin çocuk sayısı nüfus artışına neden olsaydı, durum çok daha farklı olurdu. Ailede kişi başına düşen ortalama gelir azalsa bile, büyük olasılıkla, çocuklar eğitilmiş, dolayısıyla nitelikli olacaktı.

SON SÖZLER

Nüfus artış hızı ile büyüme ve eğitim arasında çok yakın bir ilişki vardır. GOÜ'de nüfus artış hızının düşürülmesi için en etkili çözüm (özellikle kadınların) eğitim seviyesini arttırmaktır. Ancak, eğitim çok uzun bir süreç olduğu için, sadece eğitim düzeyinin yükselmesini beklemeyip, acilen kısa ve orta vadeli önlemlerin alınması gerekir.

Geleneksel-kültürel değerler nüfus artışı sorununda önemli rol oynar. Örneğin, Türkiye'de nüfus artış hızının düşürülmesi önerisine gelen en yoğun tepkilerden biri, "Hıristiyanlar veya kafirlerin, Müslüman nüfusun artmasını istemediği." görüşüdür. Bu tür tepkilere, nüfusun çoğunluğunun Müslüman olduğu hemen hemen bütün ülkelerde rastlamak mümkündür. Aslında bu tür görüş sahiplerinin,

Müslümanların sayısal artışından önce, nasıl bir yaşam kalitesine sahip olduklarını ön plana çıkarmaları daha akılcı olurdu.

Nüfus artış hızını düşürmekle ilgili Türkiye'ye özgü bir diğer kültürel engellerden biri de, özellikle Doğu ve Güney Doğu bölgelerinde ailelerin mümkün olduğu kadar çok (tercihen erkek) çocuğa sahip olma arzusudur. Oysa, genel olarak Türkiye ortalamasını epey altında eğitim ve gelir düzeyine sahip olan bu ailelerin, sahip oldukları çocuklarına çağdaş dünyanın gerektirdiği eğitimi verebilme olanakları çok sınırlıdır. Durum böyle olunca, yetiştirdikleri çocuklar sahip olabilecekleri eğitim düzeyiyle yaşam maratonuna epey geriden ve ayaklarında prangalarla başlamak zorunda kalıyorlar.

Düşük eğitilmiş ve düşük gelirli ailelerin çocuklarına neleri verebilecekleri, daha doğrusu **neleri veremeyecekleri** bellidir. Hem söz konusu çocukların hem de GOÜ'nin geleceği açısından gerekli önlemlerin alınıp, ailelerin ancak çağdaş anlamda "**bakabilecekleri**" kadar çocuk sahibi olmaları konusunda bilinçlendirilmeleri, gerekirse çeşitli yaptırımlarla buna zorlanmaları gerekir.